

CRONOLOGIA PREHISTÒRICA AL CURS INFERIOR DE L'EBRE. PRIMERES DATACIONS ABSOLUTES

JOSEP BOSCH I ARGILAGÓS
Museu de Gavà

RESUM

A partir de l'estudi dels materials arqueològics procedents d'antigues i recents excavacions i de les primeres datacions absolutes a la regió del curs inferior de l'Ebre, establim la cronologia i la seqüència temporal de l'Epipaleolític i del Neolític. Distingim ocupacions durant l'Epipaleolític Microlaminar, el Neolític Antic Cardial Final, el Neolític Antic Epicardial i el Postcardial.

PARAULES CLAU

baix Ebre, datacions radiocarbòniques, Epipaleolític, Neolític.

RESUMÉ

Avec l'étude des matériaux archéologiques des fouilles antiques et récents et de les premières datacions absolues dans la région du bas Ebre, nous avons établi la chronologie et la séquence temporel de l'Epipaleolithique et du Néolithique. Nous différencions des occupations pendant l'Epipaleolithique Microlaminaire, le Néolithique Ancien Cardial Final, l'Epicardial et le Postcardial.

MOTS CLEF

bas Ebre, datacions absolues, Epipaleolithique, Néolithique.

L'estudi del Neolític, i de la Prehistòria en general, a la regió del curs inferior de l'Ebre presentava importants dificultats alhora d'establir la seva cronologia i seqüència en el temps, pas previ a judicis sobre el seu significat cultural, econòmic i social. La no disposició de restes orgàniques suficientment abundants feia impossible qualsevol intent de datació per radiocarboni. Mancaven estratigrafies que reflectissin la seqüència cronològica i que ajudessin a avaluar l'associació d'objectes i la seva successió. Només excavacions practicades per I. Cantarell durant els anys 50-60 al jaciment de la Cova del Vidre (Roquetes) havien proporcionat estratigrafies, es tractava però d'una documentació que calia revisar.

Dins del nostre estudi sobre el Neolític al curs inferior de l'Ebre ens proposarem un programa de datació dirigit a establir, d'una banda, la datació creuada d'aquells materials que la seva tipologia ho permetès, i obtenir, de l'altra, amb noves excavacions, mostres datables per procediments de cronolo-

gia absoluta i estratigrafies extenses. Amb els resultats d'aquestes dues vies intentariem establir la cronologia i la seqüència temporal del Neolític a la regió estudiada.

L'obtenció de mostres datables pel procediment de carboni 14 ha estat possible gràcies a les excavacions practicades darrerament als jaciments: Molló de la Torre (Amposta), excavació dirigida per nosaltres; Barranc de Fabra (Amposta), excavació dirigida per Maria del Mar Villalbí i Antoni Forcadell, en la que hi participarem, així com en l'estudi i memòria posteriors; Cova del Vidre (Roquetes), excavació dirigida per nosaltres dins d'un programa de treballs coordinat conjuntament amb Miquel Molist i Josep M. Miró. L'anàlisi del Molló de la Torre va ser efectuat pel Laboratori de Datació per Radiocarboni de la Universitat de Barcelona, mentres que les de la Cova del Vidre i del Barranc de Fabra pel laboratori Beta Analytic Inc. (University Branch, Miami, Florida).

Les esmentades excavacions no ens han permès obtenir, però, estratigrafies prou àmplies com per a servir de suport a la seriació cronològica

que ens proposavem. Les excavacions a la Cova del Vidre han confirmat a grans trets l'estratigrafia de Cantarell amb la superposició de nivells del Epipaleolític Microlaminar i del Neolític Antic Cardial sense continuïtat posterior, mentre que al Barranc de Fabra i al Molló de la Torre s'ha identificat una única fase d'ocupació.

Nivells diferenciats per Cantarell a la Cova del Vidre i confirmats per les nostres excavacions, amb una indústria lítica caracteritzada pels gratadors i les làminetes i puntes de dors, troben paral·lels en jaciments datats per C14¹ dins d'un lapsus de temps que aniria des del XI mil·lenni a.C. fins al VIII, període que correspon a l'Epipaleolític de tipus Microlaminar: la Font Voltada (Sarral), 10920 ± 240 BC (segons García-Argüelles *et al.* 1992); primer nivell microlaminar de Mallaetes, 8420 ± 105 BC (Fortea Jordà 1976); Cova Fosca III (Ares del Maestre), 7510 ± 160 BC i 6930 ± 200 BC (Olària 1988); la Balma del Gai (Moià), 9100 ± 160 BC (Capa 2), 8080 ± 160 BC i 7910 ± 400 BC (Capa 1), la seva composició industrial senyala ja la transició o l'inici del subsegüent món saubeterroide enllaçant la fase microlaminar amb la geomètrica (Llongueras, Guilaine 1982).

A partir d'una mostra de carbó procedent d'un dels nivells amb indústria lítica de tipus epipaleolític de la Cova del Vidre hem obtingut la datació per C 14 de **8790 ± 130 BC**, datació que s'inscriu be dins del període microlaminar.

D'altres nivells de la mateixa Cova del Vidre, també distingits per Cantarell i confirmats per les noves excavacions, presentaven un ric contingut de ceràmiques impreses cardials i no cardials, al costat de les quals trobem decoracions de cordons, mugrons, una indústria lítica laminar, amb geometrisme, una rica indústria òssia i elements ornamentals. Materials que ens induïren a paral·litzar l'ocupació neolítica de la Cova del Vidre amb les dels jaciments corresponents a les fases més antigues del Neolític Antic Cardial, i que es situen dins de la primera meitat del V mil·lenni o en els seus segles mitjos: Cova de l'Or (Beniarrés, Alacant), 4770 ± 380 BC, 4680 ± 290 BC, 4560 ± 160 BC (Martí *et al.* 1980)); Cova de Chaves de Bastarás (Casbas, Osca), 4820 ± 70 BC, 4700 ± 80 BC, 4510 ± 70 BC (Baldellou *et al.* 1984); Cova del Parco (Alòs de Balaguer), 4500 ± 230 BC (Maluquer de Motes 1982); El Pontet (Maella, Zaragoza), 4420 ± 70 BC (Mazo i Montes 1992); Costalena (Maella, Zaragoza), 4470 ± 250 BC (Barandiaran i Cava 1989); Cova del Frare (Matadepera, Barcelona), 4430 ± 310 BC (Martin *et al.* 1985).

La datació obtinguda sobre una mostra de carbó procedent del nivell neolític de la Cova del Vidre és, però, de **4230 ± 90**, sensiblement més

¹ Utilitzem totes les datacions, tant les nostres com les que recollim de la bibliografia consultada, sense calibrar.

moderna que les esmentades. Es superposa amb el final de les de Costalena, Cova del Parco i del Frare i succeeix a la del Pontet, coincidint amb datacions més recents de la Cova de l'Or (4315 ± 75 BC, 4030 ± 260 BC), de Chaves (4280 ± 70 BC, 4170 ± 70 BC), i del Parco (4220 ± 230 BC), totes elles dins d'un Neolític Antic Cardial Final.

Un altre conjunt el formen els materials procedents de diferents necròpolis amb sepultures individuals de morfologia variada (Esteve 1954-55, Maluquer de Motes 1971-72, Baldellou 1971-72) i l'hàbitat a l'aire lliure del Barranc de Fabra (Bosch Forcadell Villalbí en premsa), situats a les vores del riu Ebre i a les proximitats de la seva desembocadura.

Els aixovars dels enterraments mostren una uniformitat pel que fa als objectes d'ornament personal —collars de denes principalment de petxina i braçalets de glicimeris—, uniformitat menys acusada pel que fa als recipients ceràmics. Sovintegen els amforoides i globulars, amb coll diferenciats, alguns amb àmplies nanses acintades, predominen les superfícies llises, de vegades amb una sencilla decoració incisa-acanalada i plàstica, aquesta mitjançant cordons, crestes i nervadures que poden constituir ramificacions de nanses i llengüetes, de vegades formant "bigotis". Aparèixen també, però, algunes ceràmiques diferents. Olla bitroncocònica amb petites nanses de cinta a la part superior, superfície llisa molt polida i de coloració fosca, i bol obert poc profund, amb una ruptura de pendent més o menys accentuada a prop del fons, superfícies llises polides, i amb mitjans de pressió consistents en llengüetes perforades. Formes freqüents entre els Sepulcres de Fossa, que juntament amb l'aparició de calaita en alguns dels collars citats semblen perllongar el conjunt fins al Neolític Mitjà. En el cas del hàbitat del Barranc de Fabra trobem decoracions incises i impreses no cardials, decoració plàstica de crestes i cordons i acabat raspallat.

El Neolític de la desembocadura de l'Ebre ha estat vinculat amb diferents grups culturals. Esteve (1954-55) basant-se en les formes amforoides de les ceràmiques i en les seves superfícies llises el relacionava amb la cultura d'Almeria, Bosch (1969) a partir de les mateixes ceràmiques, dels braçalets de glicimeris i dels sepulcres no megalítics el relacionava també amb la cultura d'Almeria, Maluquer de Motes (1971-72) ho va fer amb la dels Sepulcres de Fossa, i més recentment s'ha relacionat amb el final del Neolític Antic —epicardial, postcardial— (Martin 1992).

Jaciments amb materials que mostren semblances amb els del baix Ebre presenten datacions que s'inicien a finals del V mil·lenni a.C. i s'estenen per tota la primera meitat del IV: Cova de Chaves, 4170 ± 70 BC (Baldellou *et al.* 1984); Esplugada de la Puyascada, 3980 ± 60 BC, 3630 ± 70 BC (Baldellou 1984); Riols I, 4090 ± 100 BC (Royo Gómez 1992); Cova Fosca, 3765 ± 80 BC (Olària 1988); Cova del Parco 3840 ± 170 BC (Maluquer de Motes 1982); Cova del Frare 3850 ± 130 BC, 3510 ± 250 BC

(Martin *et al.* 1985); Cova de Can Sadurní, 3850 ± 160 BC, 3750 ± 110 BC, 3500 ± 110 BC (Edo Millan Blasco Blanch 1986, Villalba Blasco Edo 1989); Cova del Toll, 3860 ± 100 (Guilaine *et al.* 1981); Cova de l'Avellaner 3970 ± 180 BC, 3880 ± 100 BC (Bosch Tarrús 1990); Cova d' En Pau, 3670 ± 180 (Bosch Tarrús 1990); El Pontet 3500 ± 290 BC (Mazo Montes 1992).

Hem intentat obtenir tres datacions per radiocarboni a jaciments neolítics de les vores de l'Ebre. La primera sobre una mostra d'os recollida al Molló de la Torre, abocador de deixalles vinculat a una necròpolis, la quantitat de carboni obtinguda de la mostra pel laboratori, però, va ser insuficient per realitzar la seva datació. Les altres dos es van efectuar sobre mostres de carbó procedents del Barranc de Fabra, una d'elles proporcionà una datació de 360 ± 80 BP, i l'altra de **3930 ± 110 BC**. La primera és clarament moderna, potser degut a l'enriquiment del carboni de la mostra donada la proximitat a la superfície del nivell al que correspon. La segona procedeix de l'interior d'una de les estructures interpretades com a forat de pal, i ens sembla del tot correcta.

La datació obtinguda per al Barranc de Fabra de 3930 ± 110 BC correspon a l'etapa més antiga del període estimat, ara bé, tant al Barranc de Fabra com a d'altres jaciments de les vores de l'Ebre existèixen materials que considerem més recents que la cronologia obtinguda, i que representen un poblament continuat des del Neolític Antic (inicis del IV mil·lenni) fins al Mitjà (meitat del IV mil·lenni). Aquesta continuïtat ens planteja de nou el debat sobre la filiació de la cultura dels Sepulcres de Fossa. Recordem que Bosch i Gimpera situava el seu origen en la cultura d'Almeria, i que Tarradell i Maluquer de Motes reconegueren influències nord-pirinenques ("vasos de boca quadrada", Chassey i La Lagozza). Al baix Ebre, aparentment en contra del que succeeix a d'altres indrets de Catalaunya, apareixen elements propis dels Sepulcres de Fossa relacionats amb un substrat extès pel Sud-est i Llevant Peninsular ("almeriense") i no amb trets més propis del nord dels Pirineus, fet que corrobora l'idea d'una menor uniformitat de la pretesa tant pel propi grup cultural dels Sepulcres de Fossa com pel seu origen.

BIBLIOGRAFÍA

BALDELLOU, V. (1971-72), "La necròpolis prehistòrica del Barranc de Fabra (Amposta)", *Boletín de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, pp. 41-49.

BALDELLOU, V. (1984), "La cueva del Forcón (La Fueva-Huesca)", *Bolskan*, 1, pp. 149-176.

BALDELLOU, V. *et al.* (1984), "La cueva de Chaves en Bastaras (Casbas, Huesca)", *Bolskan*, 1, pp. 9-145.

BARANDIARAN, I.; CAVA, A. (1989), *La ocupación prehistórica del abrigo de Costalena (Maella, Zaragoza)*, Zaragoza, Diputación General de Aragón.

BOSCH, P. (1969), "La cultura de Almería", *Pyrenae*, 5, pp. 47-93.

BOSCH, A.; TARRÚS, J. (1990), *La cova sepulcral del neolític antic de l'Avellaner, Cogolls-Les Planes d'Hostoles (La Garrotxa)*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

BOSCH, J.; FORCADELL, A.; VILLALBI, M.M. (en premsa), "Les estructures d'hàbitat a l'assentament del Barranc de Fabra (Montsià)", *IX Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*.

EDO, M.; MILLÁN, M.; BLASCO, A.; BLANCH, M. (1986), "Resultats de les excavacions de la Cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)", *Tribuna d'Arqueologia*, 1985-86, pp. 33-41.

ESTEVE, F. (1954-55) "Investigaciones arqueológicas en las terrazas cuaternarias del curso inferior del Ebro. Itinerario primero: De Amposta a la Carrova i el Camp Redó", *Noticiario Arqueológico Hispano*, III-IV, pp. 15-26.

FORTEA, J.; JORDÀ, F. (1976), "La cueva de Les Mallaetes y los problemas del Paleolítico superior del Mediterráneo español", *Zephyrus*, XXVI-XXVII, pp. 129-166.

GARCÍA-ARGÜELLES, P. *et al.* (1992), "Síntesi de los primeros resultados del programa sobre epipaleolítico en la Catalunya central y meridional", *Aragón/Litoral Mediterráneo, Intercambios culturales durante la Prehistoria*, Zaragoza, pp. 269-284.

GUILAINE, J. *et al.* (1981), "La Cova del Toll (Moià), Barcelona", *El Neolític a Catalunya, Taula rodona de Montserrat*, 1980, pp. 113-121.

LLONGUERAS, M.; GUILAINE, J. (1982), "Balma del Gai, Moià", *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Generalitat de Catalunya, pp. 57-58.

MALUQUER DE MOTES, J. (1971-72), "Breus notes sobre els sepulcres del Baix Ebre", *Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, pp. 35-40.

MALUQUER DE MOTES, J. (1982), "Cova del Parco, Alòs de Balaguer", *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Generalitat de Catalunya, pp. 153-154.

MARTÍ, B. *et al.* (1980), *La Cova de l'Or (Beniarrés, Alicante)*, Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación Provincial de Valencia, nº 65, Valencia.

MARTIN, A. *et al.* (1985) "Excavacions a la Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental). Dinàmica

ecològica, seqüència cultural i cronologia absoluta”, *Tribuna d'Arqueologia*, 1983-84, pp. 91-104.

MARTIN, A. (1992), “Dinámica del Neolítico Antiguo y Medio en Cataluña”, *Aragón/Litoral Mediterráneo. Intercambios culturales durante la Prehistoria*, Zaragoza, pp. 319-333.

MAZO, C.; MONTES, L. (1992), “La transición epipaleolítico-neolítico antiguo en el abrigo de El Pontet (Maella, Zaragoza)”, *Aragón/Litoral Mediterráneo. Intercambios Culturales durante la Prehistoria*, Zaragoza, pp. 243-254.

OLÀRIA, C. (1988), *Cova Fosca, un asentamiento meso-neolítico de cazadores y pastores en la serranía del*

Alto Maestrazgo, Monografies de prehistòria i arqueologia castellenenques, 3, Diputació de Castelló.

ROYO, J.I.; GÓMEZ, F. (1992), “Riols I: un asentamiento neolítico al aire libre en la confluencia de los ríos Segre y Ebro”, *Aragón/Litoral Mediterráneo. Intercambios culturales durante la prehistoria*, Zaragoza, pp. 297-308.

VILLALBA, M.J.; BLASCO, A.; EDO, M. (1989), “La prehistòria al baix Llobregat. Estat de la qüestió”, *I^{ers} Jornades arqueològiques del Baix Llobregat, Castelldefels*, pp. 7-41.